

КУЛЬТУРНА АПРОПРІАЦІЯ В СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Сідоричева Н. В.,

студентка факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-3152-4179

Тащенко А. Ю.,

кандидатка соціологічних наук,

асистентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-6038-7337

У статті систематизовано знання щодо проявів культурної апропріації в соціальних відносинах. Визначення культурної апропріації, як показано, хоч і різняться від дослідника до дослідника, проте пов'язані згадкою того, хто бере культурний елемент, того, у кого це забирають, самого факту апропріювання і наголошення на тому, що це відбувається без згоди «постраждалої» сторони. Розглянуто дві альтернативні класифікації щодо культурної апропріації. Першу розробив Р.А. Роджерс, і в ній культурна апропріація видима й у культурному обміні, й у культурному домінуванні, й у культурній експлуатації, й у транскультурації. Автором другої є Дж.О. Янг, і він виокремлює як різновиди культурної апропріації привласнення об'єкта, привласнення суб'єкта і привласнення змісту. Також встановлено два кластери поглядів на культурну апропріацію: в одному її існування або не визнають, або трактують позитивно; в іншому наголошують на тому, що культурну апропріацію можна порівняти з крадіжкою. Окрім власне соціальних відносин різних видів, передумовою виникнення культурної апропріації може виступати несприятлива геополітична ситуація, яка приводить до культурних війн. Наслідками культурної апропріації можуть ставати загострення конфліктів та нерівностей, розмиття кордонів між культурами, вкорінення стереотипного бачення представників іншої культури. Після аналізу джерел, присвячених різним кейсам культурної апропріації, було виявлено, що найбільш сприятливими для її виникнення є вертикальні соціальні відносини, де існують представники домінуючої культури (або культури більшості) та представники культури меншості, які нерідко є маргіналізованими. Також значного розвитку культурна апропріація досягає у неформальних відносинах через їхню специфіку, бо вони не контролюються та не регулюються.

Ключові слова: культурна апропріація, соціальні відносини, культурний обмін, культурне домінування, культурна експлуатація, транскультурація, культурна війна.

Постановка проблеми. Культура – це те, з чим ми повсякчас стикаємося і чим обумовлена наша поведінка; це й спосіб мислення, й спосіб пізнання світу, й спосіб ідентифікації себе. З позиції культури, носіями якої ми є, ми оцінюємо представників інших культур, тобто наявне визначення соціального статусу культурою, до якої належить індивід. Пересічні громадяни не завжди замислюються над тим вирієм взаємодій різноманітних культур, що панує у суспільстві. За останні роки набирає обертів толерантність та свідомість щодо того, на що раніше не звертали уваги чи що вважали цілком задовільним станом речей. Це стосується і такого явища, як культурна апропріація.

У публічному просторі культурною апропріацією переймаються все частіше. У ній як у дуже збитковому явищі звинувачують як окремих зірок естради та модних показів, так і цілі нації. Проте проблематика культурної апропріації є недостатньо розробленою, й інформація про те, у яких саме соціальних відносинах вона існує, наявна лише побічно, тобто ексклюзивна увага дослідників на ній ще не зупинялась, а між тим розуміння того, як співвідносяться соціальні відносини та культурна апропріація, дасть можливість сприймати і передбачати умови її виникнення, вловлювати витоки. Крім того, це дасть змогу розглядати процес культурної апропріації не окремо сам по собі, а у зв'язку з іншими суспільними процесами. Отже, існує нагальна потреба узагальнення та систематизації розрізненого досвіду досліджень культурної апропріації.

Термін «культурна апропріація» виник протягом останніх двадцяти років ХХ ст. як частина словникового запасу постколоніальної критики західного експансіонізму. «Однією з ранніх значущих

дискусій була дискусія, проведена Кеннетом Коутс-Смітом у книзі «Деякі загальні спостереження щодо концепції культурного колоніалізму» (1976 рік), де він об'єднав марксистське поняття «привласнення класу» (домінуючого класу, який привласнює і визначає «високу культуру») і те, що він називає «культурним колоніалізмом», хоча сам він не поєднує їх у фразі «привласнення культури» [6]. В Оксфордському словнику англійської мови визначення культурної апропріації з'явилося лише у 2018 році, що свідчить про лише нещодавній перехід цього терміна у мову повсякденного спілкування.

Водночас поняття культурної апропріації вже набуло не одного визначення. Наприклад, Б. Зіфф та П. Рао у книзі «Запозичена влада: есе про культурне привласнення» наводять таке: «взяття у чужої культури інтелектуальної власності, культурного самовираження або артефактів, історії і способів пізнання» [14, с. 1]. У записі лекції А. Осипчук «Чий Гоголь та Малевич? Пропаганда і війна за авторів» було зазначено таке: «культурне привласнення (культурна апропріація) – концепція, згідно з якою запозичення або використання елементів однієї культури представниками іншої сприймається несхвально, як головним чином негативне явище. В основі концепції лежить уявлення про те, що культура, елементи якої було запозичено, стає таким чином об'єктом експлуатації та пригноблення з боку культури, яка запозичує» [2, с. 47]. С. Скафіді, авторка книги «Хто володіє культурою? Привласнення та автентичність в американському праві», виказала таке бачення культурної апропріації: «вилучення інтелектуальної власності, традиційних знань, виразів культури чи артефактів у чужої культури без дозволу», і далі йшло таке уточнення: «це може включати несанкціоноване використання танців, одягу, музики, мови, фольклору, кухні, традиційної медицини, релігійних символів тощо. Скоріше всього, це буде шкідливо, коли вихідну спільноту представляють меншини, які піддавалися утискам або експлуатації різними способами, або коли об'єкт присвоєння є особливо чутливим, наприклад священні предмети» [5]. Дж.О. Янг у книзі «Привласнення культури та мистецтва» спочатку наводить визначення привласнення з Оксфордського словника англійської мови: «перетворення речі на приватну власність; взяти як свої або для власного використання», а щодо культурного привласнення, то це автор описує таким чином: «представники однієї культури (я назву їх аутсайдерами) беруть для себе або для власного використання предмети, вироблені представником або представниками іншої культури (назвемо їх інсайдерами)» [13, с. 4–5].

Р.А. Роджерс у статті «Від культурного обміну до транскультурації: огляд та реконцептуалізація привласнення культури» наводить класифікацію типів культурної апропріації. За його словами, її можна розділити на такі чотири категорії (чотири типи культурного привласнення) [12]:

- культурний обмін, тобто взаємний обмін символами, артефактами, ритуалами, жанрами та/або технологіями між культурами з приблизно однаковим рівнем влади;
- культурне домінування, тобто використання елементів домінуючої культури представниками субординованої культури в контексті, за якого домінуюча була нав'язана субординованій (включаючи ті привласнення, що викликають спротив);
- культурна експлуатація, тобто привласнення елементів субординованої культури домінуючою культурою без суттєвої взаємності, дозволу та/або компенсації;
- транскультурація, за якої культурні елементи створюють із та/або за допомогою кількох культур таким чином, що ідентифікація єдиної похідної культури є проблематичною (наприклад, численні культурні привласнення, що набувають структурних ознак у динаміці глобалізації та транснаціонального капіталізму, що приводять до створення гібридних форм).

Дж.О. Янг у спробі охопити різноманітні аспекти культурного привласнення виокремлює такі три види культурної апропріації, як привласнення суб'єкта, привласнення об'єкта і привласнення змісту. Привласнення суб'єкта передбачає використання персонажів або історій з іншої культури. Привласнення об'єкта включає вилучення фізичних культурних об'єктів. Привласнення змісту потребує багаторазового або невичерпного змісту, наприклад, стилю одягу, музики або розповіді [9].

Отже, незважаючи на своєрідну новизну та суперечливість явища культурної апропріації, у ній із точки зору соціології вже видно три такі складові частини: ті, хто привласнює культурні надбання; ті, у/від кого привласнюють; сам факт привласнення, який має певний зміст (часто негативний). Однак культурна апропріація залишається ще нечітко окресленою, і завдяки класифікації Р.А. Роджерса вимальовується соціологічно актуальний простір для її дослідження, адже і в культурному обміні, і в культурному домінуванні, і в культурній експлуатації, і в транскультурації можна спостерігати різні соціальні відносини, що панують у них.

Мета статті полягає у систематизації знань щодо проявів культурної апропріації в соціальних відносинах.

Виклад основного матеріалу. Встановлення факту несанкціонованого вилучення у іншої культури певних її надбань є досить дискусійним. Публічний дискурс щодо культурної апропріації розділився на два табори, де представники першого заперечують існування апропріації в принципі на підставі того, що різні культури постійно взаємодіють одна з одною, у цьому самому процесі

обмінюються культурними надбаннями. Окремий напрям у цьому таборі становить аргументація на користь переваги культурної апропріації в тому, що саме завдяки їй відбувається збагачення тієї культури, яка запозичує. Представники другого табору, навпаки, висловлюють свою згоду з тим, що у культурній апропріації наявна проблема, бо вона розглядається як аналог крадіжки або схожого на неї акту, коли більш привілейовані особи апропріюють культурні надбання у, як правило, маргіналізованих культурних прошарків для власної переваги [9]. На користь думок представників другого табору можна навести слова соціолога Дж. Ліпсіца про те, що якщо культура більшості або домінуюча культура запозичує елементи культури меншості, особливо тієї, яка піддавалася пригнобленню з боку більшості, то, як кажуть, історично особливо важливо, щоб ті, хто запозичує, були надзвичайно чутливі як до минулого, так і до сучасного значення привласнювальних культурних форм. Дж. Ліпсіц стверджує, що ми завжди маємо усвідомлювати, що поставлено на карту: іноді культурне привласнення може звести весь спосіб життя до принизливих стереотипів, які погіршують історично нерівні владні відносини [8, с. 60–61]. У словах про те, що за допомогою запозичення збагачується культура, прослідковується імперський наратив. Це можна порівняти з культурною війною між Росією та Україною за Гоголя та Малевича, яка вже була і ще буде згадана.

З огляду на те, що межі культурної апропріації є децю розмитими, виникає плутанина в тому, щоби правильно класифікувати певну дію у науковому розмаїтті термінів, тобто часто до випадків культурної апропріації належать випадки, які насправді не є такими. Наприклад, у статті П. Ленард та П. Балінта «У чому сутність (неправильності стосовно) привласнення культури?» наводяться ілюстрації кривдженя, що не є актами культурної апропріації, але помилково сприймаються як такі. Перша з них – це культурна образа. Це якась дія чи твердження, що змушує засмучуватись спричиною атакою чи образою культурних звичаїв або переконань представників цієї культури. Важливо зазначити, що культурна образа не визначається привласненням культурних звичаїв чи символів, тобто для культурної образи не обов'язкове апропріювання культурних елементів. Друга має назву «культурне спотворення». Воно являє собою дію чи твердження, що несуть спотворений образ звичаїв чи переконань. Найпоширеніша форма цього явища – це стереотипи. Саме вони представляють певну культуру у негативному чи позитивному світлі [9].

Інший перелік альтернатив культурної апропріації наводить О. Бурак. Згідно з її думкою, глобально взаємодії між різними культурами відбуваються у такому вигляді [1, с. 107]:

- 1) асиміляція (процес, у результаті якого члени однієї етнічної групи втрачають свою первинну культуру та засвоюють культуру іншої етнічної групи, з якою вони перебувають у безпосередньому контакті);
- 2) акультурація (процес зміни матеріальної культури, звичаїв та вірувань, що відбувається за безпосереднього контакту і взаємовпливу різних соціальних та культурних систем);
- 3) культурне привласнення (засвоєння деяких специфічних елементів певної культури різними іншими культурними групами);
- 4) транскультурація (об'єднання, злиття культур).

Однак, беручи до уваги класифікацію різновидів культурної апропріації Р.А. Роджерса, де транскультурація згадується як різновид культурної апропріації, та статтю О. Бурак, де транскультурація згадується поряд із культурною апропріацією, можемо побачити, що виникає суперечність. У цьому разі доречним видається вважати транскультурацію одним із проявів культурної апропріації, оскільки, хоча джерело, звідки було взято окремий культурний елемент, достеменно визначити неможливо, не можна відмінити те, що він не належить культурі, що апропріювала його. Ще одна суперечність із класифікацією Р.А. Роджерса була знайдена з урахуванням наробку Р. Гальчен та А. Холмс, де вони розмежовують поняття культурного обміну та культурної апропріації так, що відповідні явища постають такими, що існують паралельно. «Обмін у культурному обміні передбачає, що щось дається натомість. Привласнення – це вираження незнання або агресії, коли предмети, ідеї, пережитий досвід чи точки зору не стільки досліджуються, скільки експлуатуються та втілюються в життя. Обмін, навпаки, передбачає певний вид щедрості, відкритість для дискусій та запрошення до взаємності» [7]. Ця точка зору потребує подальшого осмислення та окремого більш глибокого аналізу. Беручи до уваги вищенаведені погляди різних дослідників, можемо зафіксувати, що поки що суперечності виникають на такому базовому рівні, як питання існування культурної апропріації як такої.

У контексті культурної апропріації розглядають культурну війну між Росією та Україною за Гоголя та Малевича, як РФ представляє імперський наратив, що апропріює локальні українські постаті [2, с. 49]. Згідно з класифікацією Р.А. Роджерса, це можна віднести до культурної експлуатації, оскільки в цьому разі РФ привласнює собі українських діячів без взаємності та згоди з боку України. У цій ситуації культурній війні також сприяє несприятлива геополітична ситуація між країнами, яка є одним із засобів «приборкання» однієї держави іншою.

Більш віддалений і менш типовий щодо українських реалій прояв культурної апропріації цікаво описує Д. Родрігес, розпочинаючи з опису “color-blind ideology”, де йдеться про невизнання нерівності

та відмінності між представниками двох расових груп. Наслідком слідування цій ідеології є така інтерпретація расово-культурних символів, що підриває їх расово-кодований характер, тобто дає змогу «білим» використовувати чужу культуру для відчуття схожості з «кольоровими» людьми. Перші, як правило, не бачать свої власні расові привілеї, з чого випливає підґрунтя для фіксації численних культурних апропріювань «білими» у хіп-хопі, де вони хочуть бути *саме такими крутими*, як афроамериканці, а апропріювати культурні символи з расовим кодуванням їм ніщо не заважає [11]. Цей кейс є яскравим проявом культурної експлуатації, оскільки існує домінуюча культура, яка апропріює культурні надбання субординованої афроамериканської культури, тобто підґрунтям для виникнення культурної апропріації є вертикальні соціальні відносини, де один представник є виразником домінуючої культури, а інший – субординованої.

На відміну від вищенаведених доробків, у наступних публікаціях культурна апропріація не розглядається як дещо неправильне та тривожне. Так, наприклад, Т. Радбіль у статті «Комунікативно-прагматичні рефлексії культурної апропріації запозичень у дискурсі Рунету» досліджує відповідне явище, за якого іншомовні за походженням слова у спілкуванні носіїв російської мови набувають видозмін за правилами російської мови [3, с. 217]. Він продовжує тему культурної апропріації запозичень у російській мові, зокрема, у своїх тезах «Нові явища у граматиці російської мови у лінгвокогнітивному висвітленні», де виявляє, що зміна першопочаткової форми слова (аналітичної) на ту, яка піддалася зміні згідно з правилами російської мови (синтетичної), швидше виникає у неформальному спілкуванні, де активніше відбувається зміна запозичених слів, бо вона не стримується документальними джерелами [4, с. 35]. Слід вважати, що таке апропріювання не карається значними санкціями, тому що словозміну у неформальному спілкуванні представникам іншої культури важко відслідкувати, а засоби регуляції словозміни у міжособистісному спілкуванні, відповідно, не розроблені.

У статті Е. Паскуаті «Соціально-культурне привласнення мобільних телефонів фермерами в Буркіна-Фасо» досліджується вплив культурної апропріації мобільних телефонів на соціально-культурну організацію сільських спільнот у регіоні Букль-дю-Мухун. Важливим, з огляду на наше прагнення розкриття соціально-відносинного контексту, є те, що використання мобільного телефону дає його користувачу нову можливість отримати визнання у суспільстві або завдяки іміджу, пов'язаному з володінням мобільним телефоном, або завдяки уможливленню надання допомоги іншим («служіння іншим») за допомогою цього пристрою. Згідно з традиціями досліджуваного регіону, факт служіння іншим розглядається як законне джерело влади. Крім того, власники мобільних телефонів стають *помітними* серед однолітків та перетворюються на осередки локальної мережі зв'язків [10, с. 3].

Зважаючи на ці кейси, можемо відзначити, що культурна апропріація виникає не тільки у вертикальних, але й у горизонтальних відносинах. Такий випадок належить (згідно з Р.А. Роджерсом) до категорії культурного обміну. Однак чому ж у повсякденному спілкуванні за апропріювання запозичених слів ніхто не отримує суворих санкцій, а у шоу-бізнесі та модній індустрії за неналежне використання культурного символу потрібно, як мінімум, вибачитися та виправдовуватися, а то й зазнавати значних збитків? З огляду на сучасні тенденції розвитку мовного апарату впливових культур культурна апропріація мовних запозичень – швидкий засіб збагачення цього апарату (зокрема, в американській культурі). Якщо культура має менший вплив, то до неї значно менше зауважень, ніж якби це було навпаки. Така апропріація є засобом синхронізації з розвиненими країнами, можливістю не відставати від культури з більшим впливом. Щодо шоу-бізнесу, то кейси культурної апропріації є свідомим поширенням та закріпленням стереотипів щодо певної культури (зазвичай тієї, яка є маргіналізованою), і у масового споживача формуються неправильні установки щодо представників цієї культури. До того ж для шоу-бізнесу та модної індустрії характерні суворі регламентація та контроль, і якщо у пісні виконавця використано щось схоже на іншу пісню, то це нерідко призводить до судового звернення, тобто крадіжка у цій сфері не толерується, і якщо культурну апропріацію сприймати як синонім крадіжки, то зрозуміло, чому вона так погано сприймається у цих царинах.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що в одній низці з культурною апропріацією згадуються такі процеси, як акультурація та асиміляція, а на думку деяких дослідників, ще й культурний обмін і транскulturація. Оціночні погляди на культурну апропріацію у різних дослідників різняться від повного її несприйняття до визнання її морально тривожною проблемою й крадіжкою. Наслідками культурної апропріації у соціальних відносинах є загострення та поглиблення вже наявних конфліктів/нерівностей і створення підґрунтя для виникнення нових, розмивання культурних меж народами, що розмиває відчуття власної культурної ідентичності і приналежності до певної нації, створення та поширення стереотипного уявлення про маргіналізовані групи (наприклад, поширення расистських стереотипів). До того ж домінуюча культура отримує визнання за рахунок використання культурних надбань, які їй споконвічно не належали. Культурна апропріація виникає як у вертикальних, так і в горизонтальних соціальних відносинах, але, як правило, у формальних відносинах вона карається, а у неформальних – толерується.

Sidorycheva N., Tashchenko A. The cultural appropriation in social relations

The article systematizes the knowledge about the cultural appropriation manifestations in social relations. As shown, the definition of cultural appropriation differs from one researcher to another, but they are all linked by the mention of the one who takes the cultural element, the one from whom it is taken, the very fact of appropriation and that this happens without the consent of the “injured” side. Two alternative classifications for cultural appropriation are considered. The first one was developed by R.A. Rogers, and in its essence the cultural appropriation is shown in cultural exchange, cultural domination, cultural exploitation and transculturation. The author of the second one is J.O. Young, and he distinguishes between such types of cultural appropriation as the appropriation of an object, the appropriation of a subject and the appropriation of content. There are also two clusters of views on cultural appropriation: in the first one its existence is either not recognized or interpreted positively; in the first one it is emphasized that cultural appropriation may be compared to theft. In addition to the actual social relations of various kinds, an unfavorable geopolitical situation that leads to cultural wars can be the precondition for the emergence of cultural appropriation. As a consequence of cultural appropriation, the aggravation of conflicts and inequalities, blurring of borders between cultures, rooting of stereotypical vision of representatives of another culture could appear. After analyzing the works on various cases of cultural appropriation, it was found that the most favorable for its emergence are vertical social relations, where there are representatives of the dominant culture (or the culture of the majority) and representatives of minority culture, which are often marginalized. The cultural appropriation also is very evolving in informal relations due to their specificity, because they are not controlled and regulated.

Key words: cultural appropriation, social relations, cultural exchange, cultural domination, cultural exploitation, transculturation, cultural war.

Література:

1. Бурак О. Тенденції у сфері крос-культурних комунікацій: ризики та перспективи формування глобальної єдності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2012. № 3. С. 102–108.
2. Осипчук А. Лекція 7. Чий Гоголь та Малевич? Пропаганда і війна за авторів. *Культура та політика: багатозначність (взаємо)зв'язків*. 2020. С. 45–50.
3. Радбиль Т. Коммуникативно-прагматические рефлексии культурной апроприации заимствований в дискурсе Рунета. *Образы языка и зигзаги дискурса* : сборник научных статей к 70-летию В. Демьянкова / отв. ред. В. Фещенко ; ред. колл.: И. Зыкова, О. Соколова, М. Тарасова. Москва : Культурная революция, 2018. С. 216–226.
4. Радбиль Т. Новые явления в грамматике русского языка в лингвокогнитивном освещении. *Русский язык в современном научном и образовательном пространстве* : сборник тезисов Международной научной конференции, посвященной 90-летию профессора Серафимы Алексеевны Хаврониной. Москва, 2020. С. 345–347.
5. Baker K.J.M. A Much-Needed Primer on Cultural Appropriation. *Jezebel*. 2012. 13 November. URL: <https://jezebel.com/a-much-needed-primer-on-cultural-appropriation-30768539> (accessed 29 Apr. 2021).
6. Drabble M.S., Hahn J.D. *The Concise Oxford Companion to English Literature*. 3 ed. Oxford University Press, 2007. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095652789> (accessed 29 Apr. 2021).
7. Galchen R., Holmes A. What Distinguishes Cultural Exchange from Cultural Appropriation? *The New York Times*. 2017. 8 June. URL: <https://www.nytimes.com/2017/06/08/books/review/bookends-cultural-appropriation.html> (accessed 29 Apr. 2021).
8. Giddens A.D., Appelbaum M.R., Carr D. *Introduction to Sociology*. 11th ed. New York ; London : W.W. Norton & Company, INC. 11E, 2018.
9. Lenard P.T., Balint P. What is (the wrong of) cultural appropriation? *Ethnicities*. 2020. № 20 (2). P. 331–352. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468796819866498> (accessed 29 Apr. 2021).
10. Pasquati E. Socio-cultural appropriation of mobile phones by farmers in Burkina Faso. PhD carried out at FARM. 2011. URL: https://www.fondation-farm.org/IMG/pdf/4pages_these_Pasquati_EN.pdf (accessed 29 Apr. 2021).
11. Rodriguez J. Color-Blind Ideology and the Cultural Appropriation of Hip-Hop. *Journal of Contemporary Ethnography*. 2006. № 35 (6). P. 645–668. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891241606286997> (accessed 29 Apr. 2021).
12. Rogers R.A. From cultural exchange to transculturation: A review and reconceptualization of cultural appropriation. *Communication Theory*. 2006. № 16 (4). P. 474–503. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2006.00277.x> (accessed 29 Apr. 2021).
13. Young J.O. *Cultural Appropriation and the Arts*. Malden, MA : Blackwell Pub, 2008.
14. Ziff B., Rao P.V. *Borrowed Power: Essays on Cultural Appropriation*. New Jersey : Rutgers University Press, 1997.